

MEHMET KAPLAN'IN KAYNAKLARI

*Şeyma BÜYÜKKAVAS KURAN**

ÖZET

Bu çalışmada Türk edebiyatı ve düşünce hayatına eserleri, araştırmaları, fikirleri, takip ettiği metotlarla yeni bir yol açan ve çok katkı sağlayan Mehmet Kaplan'ın yetişme kaynakları belirlenmeye çalışılmıştır. Kaplan bütün zorluklara ve imkânsızlıklara rağmen azim, sabır ve irade ile güçlü, etkili ve üretken bir bilim adamı olmayı başarmıştır. Onun zorlu mücadelesi yeni yetişen bilim adamlarına örnek olacağı için yetişmesinde etkili olan kaynakların belirlenmesi de ayrı bir önem taşıyacaktır. Kaplan'ın yazı, mektup ve hatıraları, kendisiyle yapılan mülakatlar ve öğrencilerinin hakkında yazdığı yazılar incelenerek onun yetişme kaynakları 1. Yaşadığı mekânlar ve çevresi, 2. Hocaları ve Okudukları şeklinde iki temel başlık altında toplanarak belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mehmet Kaplan, kaynaklar, edebiyat, kültür

REFERENCES OF MEHMET KAPLAN

ABSTRACT

This study was aimed to determine the references influenced Mehmet Kaplan who contributed very much and established a new path in the Turkish literature and intellectual life with his texts, studies, thoughts, and methods he used. Kaplan has been a productive, powerful and effective scientist with determination, patient and strong willed in spite of all difficulties and impossibilities.

* Yard. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Samsun Meslek Yüksekokulu, bkavasseyma@hotmail.com

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

It is important to determine the references that influenced him because his difficult challenge is an example for young scientists. Texts, letters and memories of Kaplan, interviews and texts about him written by his students were studied and the influencing references were determined as 1) His livelihood and 2) His supervisors and his reads.

Key Words: Mehmet Kaplan, references, literature, culture.

Mehmet Kaplan'ın Kaynakları

Mehmet Kaplan, ülkemizde edebiyatın bir bilim dalı haline gelmesinde etkili olan, Türk edebiyatına hem araştırmaları ve eserleriyle hem de yetiştirdiği öğrencileriyle hizmet eden; ömrünü bilime, sanata, edebiyat ve kültüre adayan örnek bir bilim ve kültür adamıdır. Yaşadığı dönem ve hayat hikâyesi göz önüne alındığında sahasında güçlü ve etkili bir bilim adamı oluş serüveni son derece ilgi çekicidir. O Anadolu'nun savaş sonrası tükenmişlikleri, çok zor şartlar ve imkânsızlıkları içinden karınca misali çalışkanlıkla, sabır ve iradeyle bir entelektüelin doğuşunu şahsi macerasıyla örneklendirir. Onun hayatı bütün imkânsızlıklara rağmen bu imkânsızlıkları bahane göstermeden azim ve sebatla çalışarak başarıya ulaşmanın hikâyesidir. Kaplan'ın bu zorlu mücadelesini, çalışma tarzını, şahsiyetinin şekillenme sürecini, hayatına etki eden olay, kişi ya da mekânları, mektuplarında, hatıralarında, kendisiyle yapılan mülakatlarda, öğrencilerinin ve dostlarının tanıklıklarında parça parça bulmak mümkündür.

Anadolu'dan çıkan bu örnek şahsiyetin yetişmesinde etkili olan kaynakların belirlenmesi, yeni nesillere; aydın olma, bilim ve kültür adamı olma yolunda bir fikir verirken özellikle edebiyat bilimiyle uğraşmak isteyenlere de önemli bir rehber olacaktır.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

A. Yaşadığı Mekânlar ve Çevresi

1. Sivrihisar

Kaplan'ın yazı, mektup ve hatıraları, kendisiyle yapılan mülakatlar ve öğrencilerinin hakkında yazdığı yazılar incelendiğinde yetişmesinde etkili ilk kaynağın şüphesiz ki doğup büyüdüğü Sivrihisar olduğu görülür.

"Ben, Orta Anadolu'nun eski, tarihî bir kasabasında, Sivrihisar'da doğdum. Birkaç kuşak önce, yakın köylerden gelmişim. Zati, benim çocukluğumda, Sivrihisar da yarı köy sayılırdı. Kasaba civarında herkesin tarlası, bağı, bahçesi vardı. Akşam üzerleri, kanlı ışıklar toz bulutları içinde, sürülerin ve sırtları "şabla" denilen bir çeşit yakacak otla yüklü dönen heyülâ gibi kadınların kasabaya girişlerini efsanevî bir tablo gibi hâlâ hatırlarım."¹ diyen Kaplan, 18 Mart 1915'te Sivrihisar'da dünyaya gelmiştir. Çocukluk ve gençlik yılları fakirlik içinde geçen Kaplan, Cumhuriyet'in ilk yıllarına şahit olur; hatta Yunanlıların yaktığı kasabalarının yanısını evlerinin penceresinden izler, hükümet konağı yanarken gidip oradaki defterleri kurtarır. Mahalle mektebinde de okuyan ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında Necati Bey'in kurmuş olduğu ilkokuldan mezun olan Kaplan'ın ilkokul hatıraları Kurtuluş Savaşı'nın son derece canlı intibaları ile doludur. İlkokulu bitirdikten sonra Sivrihisar'da fırıncı ve kundura çırağı yapan² Kaplan, burada yaşadığı yılları daima hatırlar. Bu yıllar onun hayatı üzerinde derin izler bırakır. Bu sebeple okuduğu eserler arasında Anadolu'da yaşamış, ıstırap çekmiş olan insanların hayatını anlatanlar onu daha fazla etkiler. Bu tür eserlerde hem kendi kökünü, hem de Türk milletinin kökünü bulur. Onun kasabası Sivrihisar, Yunus Emre'nin, Nasrettin Hoca'nın yaşadığı verdir. Özellikle Yunus Emre'nin şiirlerini daha okula gitmeden önce annesinden dinler, arkadaşlarıyla Nasrettin Hoca'nın kızının mezar taşının etrafında oynar. Halk kültürüyle dopdolu bu Sivrihisar yıllarının üzerindeki etkisini şöyle anlatır: "Dedem ve babam dinî kitaplarla

¹ Mehmet Kaplan, *Nesillerin Ruhü*, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s. 282.

² Zeynep Kerman, "Hayatı", *Mehmet Kaplan'a Armağan*, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984, s. 15.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

halk hikâyelerini okurlardı. İlkokulda iken sarı kâğıtlı taş basma, acemi yazılı halk hikâyelerini ben de okudum. Kasabamızdaki evde sözlü olarak yaşayan zengin bir halk kültürü vardı. Nasrettin Hoca ve Yunus Emre Sivrihisarlı oldukları için, kadınlar bile onların fıkra ve şiirlerini bilirlerdi. Ben onların dünyaca meşhur değerli insanlar olduklarını çok sonra öğrendim. Onlar halk hikâyeleri ve şiirleriyle beraber, bizim ev ve kasaba kültürünün tanıdık simaları idiler. Çevreden gelen bu halk kültürünün bende edebiyata karşı büyük bir ilgi uyandırdığına kaniim."³

Kaplan, hayatı boyunca Sivrihisar'da geçen çocukluğunu unutmaz ve bütün zorluklarına rağmen o günleri özlemle anar, Sivrihisar'dan, çocukluktan, çevreden, aileden, sokaktan ve çarşıdan gelen, o günün ıstıraplarından gelen izlenimlerin asıl şahsiyetinin çekirdeğini oluşturduğunu belirtir.⁴

2. Eskişehir

Ailesiyle birlikte Eskişehir'e taşındıktan sonra Kaplan için yeni bir hayat başlar. Ailesi maddi açıdan zor durumda olduğu için çalışmak zorunda kalır; ekmek, simit ve süt satar. Hayatında zengin bir tecrübe kazandığı bu dönemde halkevi kütüphanesi ile tanışır. Okuma serüvenine ilk olarak masallar, Nasrettin Hoca'nın fıkraları, halk kitapları ile başlayan Kaplan, bu kütüphanede pek çok kitap okur. Aynı yıllarda okulda da kütüphane memurluğu yapar. Bu yıllarda okuduğu şeylerden her birisi onda bir iz bırakır. Meselâ ruhları merak eder, ruhiyat kitaplarına dalar oradan da psikolojiye, felsefeye merak sarar. Eskişehir'de kitapla sokak, çarşı, istasyon arasında geçen hayatında kültürle hayat arasındaki çatışmayı derinden hisseder. Bu çatışma onun hem kitaba hem de hayata inanmasına sebep olur. Hayata kitabın arkasından, kitaba da hayatın arkasından bakar ve bu tecrübe onun fikir hayatında önemli bir rol oynar.⁵ O, Eskişehir yıllarını ve bu yılların üzerindeki etkisini şöyle dile getiriyor: "Eskişehir'de kütüphanede Türk yazarla-

³Zeynep Kerman, İnci Enginün, **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri**, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000, s. 15.

⁴Sema Uğurcan, **20 Yılın Ardından Mehmet Kaplan**, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007, s. 29.

⁵Sema Uğurcan, a.g.e., s. 26.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rından birçoğunu okudum. Fakat benim üzerimde derin tesiri olan, meselâ Maksim Gorki'nin tercümelerini okudum, Goethe'den yapılmış olan tercümeleleri okudum. Hatta bugün kendim de şaşıyorum. Eskişehir'de lise talebesi iken Goethe üzerine konferans verdim. Pek çok mecmua okudum. O devirde çıkan bir *Hayat mecmuası* vardı. 1926-28 yıllarında, Cumhuriyet devrinde çıkan en güzel dergilerden birisiydi. Onları okudum. Ve felsefeye temayülüm varmış ki pek çok felsefe kitabı okudum. İyi hocalarımız vardı. Meselâ şimdi Türkiye'nin en büyük fikir adamlarından olan Ömer Lütfü Barkan, tesadüfen Avrupa'dan geldiği zaman Eskişehir Lisesi'nde bizim felsefe ve psikoloji hocamız oldu. Edebiyat ile felsefe ve psikolojiye merak sardım. Ondan sonraki gelişmemde bu çeşitli disiplinlere ait kitapları okumamın büyük tesiri oldu. Bugün meselâ edebî esere onların arkasından bakırım. Tabî okuduğum kitaplar değişti ama esas temayül olarak edebiyata daha karmaşık bir zaviyeden bakma imkânını buldum.”⁶

3. İstanbul

1935 yılında liseyi bitiren Mehmet Kaplan, hocalarının etkisiyle Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girmek üzere İstanbul'a gelir. Yüksek Öğretmen Okulu Felsefe öğrencisi olmadığından, kaydını Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'ne yaptırır. Bir yandan da felsefe, psikoloji ve sosyoloji derslerine devam eder. *Âliye Mektuplar*'da “Son zamanlarda müdhiş surette felsefe, sosyoloji, psikoloji bilmek ihtiyacını duyuyorum.”⁷ “Bir temayül beni hep felsefeye doğru götürüyor, fakat öyle sanıyorum ki buradan edebiyat daha manâlı, daha derin görünüyor.”⁸ cümleleri ve metin tahlillerinde kullandığı yöntemler onun hayatı boyunca felsefe, psikoloji, sosyoloji kaynaklarından beslenmeyi sürdürdüğünü gösterir.

⁶ a.g.e., s. 27

⁷ Mehmet Kaplan, *Âliye Mektuplar*, 1.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992, 127.

⁸ a.g.e., s. 177.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

4. Almanya- Paris- İngiltere ve Almanca- Fransızca-İngilizce

Kaplan, ilk olarak daha üniversitede öğrenci iken 1936 yılında Almanya'ya gider. Orada Almanca öğrenir bir yandan da Fransızca'dan tercüme yapar. 1949 yılında da Paris'e giden Kaplan bir yıl orada kalır. Bu süre içerisinde Sorbonne Üniversitesinde ders, seminer ve konferansları takip eder, ilmî çalışmalar yapar. Paris sokaklarında ve müzelerinde dolaşır. Orada dünyanın başka türlü olduğunu görür. Hayatında ilk defa dışa, şehre açılır. Paris onun için "sevgi ile idrak edilen yegâne muhit"⁹ olur. Kaplan, Paris'in hayatındaki yerini şöyle anlatır: "Paris'te çok zengin intibalarım oldu. Fakat bana en çok tesir eden şeylerden birisi, müzelerin şehrin ortasında adeta bir park gibi oluşu ve zenginliği. Bütün şehir müzeye girip çıkıyor. Ben de günlerce girdim çıktım. Müzeden çıktıktan sonra çarşının içerisinde dolaşırken, vitrinlere bakarken şunu fark ettim: Adeta şehir müzenin bir gelişmesi gibi. Müzedeki Mısır heykellerinde olan bir ayrıntı, bakıyorsunuz vitrinde bir ayakkabı olarak gözüktüyor yahut da bir obje olarak gözüktüyor. Avrupalının tarih içinde yaşadığını, tarihi çok geniş, bitmez tükenmez bir kültür kaynağı hâline getirdiğini gördüm. Ve buradan kendim için de bir ders aldım. Çünkü bizim de Avrupa milletleri kadar, hatta onlardan çok daha eski bir tarihimiz ve çok zengin bir kültürümüz var. Onların bu hayat ile müze arasında kurmuş oldukları münasebete dikkat ettim. Bizde böyle bir şey ancak bugün kısmen, tekrar eskiye yeni bir gözle dönüşte var. Öyle sanıyorum ki, bundan sonraki nesiller mazi ile daha fazla alışverişte bulunurlarsa, orijinal bir Türk medeniyeti yaratacaklardır. Çünkü 1000 yıllık hayat tecrübesinden bizim de istifade etmemiz lâzım. Paris'teki intibalarım bu şekilde oldu. Sonra Sorbonne'da da daima profesörler tarihin içinden gelirler bugüne. Tarihte kalmazlar fakat oradan başlar bugüne kadar gelirler. Tarih, müze onlar için çok geniş bir perspektif, meselelere çok geniş bir zaviyeden bir bakış ve olgunluk temin ediyor Avrupa'daki bu intibalarım bende böyle bir görüşü geliştirdi."¹⁰

Kaplan, 1959-1960 yıllarında da tekrar Fransa'ya ve İngiltere'ye gider. İngiltere'nin onun hayatındaki yerini şöyle tasvir eder:

⁹ a.g.e., s. 253.

¹⁰ Sema Uğurcan, a.g.e., s. 132.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

"Acaba Hoca, Londra'da bu kadar ne ile meşgul dersiniz, cevabı basit: İngilizce ile. Geldiğim ilk hafta şehri epeyce dolaşım. Cad-deleri, müzeleri gördüm. "Ha, Londra dedikleri buymuş!" diyerek odaya kapandım. Haftada üç gün sabahları evde hususî ders alıyoruz. Öğleden sonraları vazife yapıyorum, İngilizce plâk dinliyor veya kopya ediyorum. Gece yine aynı işe devam. Nerdeyse, buraya geleli iki ay olacak, günler hep böyle geçti. Bir hayli istifade ettim sanıyorum. Meşhur şair ve münekkit T.S.Eliot'un tenkitlerini kopya ediyorum."¹¹

Görüldüğü gibi Avrupa, hem yabancı dil öğrenme ve dolayısıyla bu dildeki kaynaklara ulaşma hem de bilim, sanat ve kültür çevrelerinde bulunma ve ayrıca kendini tanıma, dışa açılma noktasında Kaplan'ın hayatında son derece önemli bir yer tutar.

5. Sosyal Muhit

Bütün insanlarda olduğu gibi Kaplan'ın yetişmesinde etkili olan ana sebeplerden biri de içinde bulunduğu çevre/muhittir. Özellikle sanat çevrelerinde bulunmuş olan Kaplan, buralarda edebiyat, tiyatro, sinema ve resim gibi sanat dallarıyla olan bağlarını kuvvetlendirme imkânı bulmuştur. O, içinde bulunduğu entelektüel çevreyi şöyle tasvir eder: "O zaman Şehir Tiyatrosu'nda Ertuğrul Muhsin vardı. Ona çok büyük bir insan gözüyle bakıyordum. Gerçekten de öyleydi. Çok güzel bir âdeti vardı. Temenni ederim ki şimdi de öyle olsun. Dünyanın en büyük eserlerini oynatırdı. Shakespeare'i, Ibsen'i ve daha birçok eseri, o paradı denilen en yüksek tepeden seyrederdik. O kadar güzel oyun oynuyorlardı ki, bugün hâlâ gözlerimin önündedir o devirdeki piyesler. Sonra Tanpınar'ı tanıdım. Tanpınar şahsiyetinde hem İstanbul, hem de Türk-İslâm kültürünün sentezini yapmıştı. Asistanıydım, "mutlaka Cevdet Paşa'yi okuyacaksın" diye beni zorladı. Damı akan bir evde oturuyordum. Yatakta ısınmaya çalışırken, bir taraftan da *Cevdet Paşa Tarihi* okudum. Tanpınar dolayısıyla Yahya Kemal'i tanıdım. Çok geniş bir entelektüel çevreyi, Mükrimin Halil'i, Hilmi Ziya Ülken'i, Adnan Adıvar

¹¹ M. Orhan Okay, *Mehmet Kaplan'dan Hatıralar Mektuplar*, 2. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 70.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

'ı tanıdım. Sonra o devirde Küllük vardı. Küllük... Bugün maalesef öyle bir kahve yok. Yahut da ben bilmiyorum. İkinci Dünya Savaşı yıllarıydı. Türkiye'nin bütün aydınları oraya gelirdi. Bütün genç sanatkarlar, Abidin Dino, Orhan Veli, Sait Faik... O nesli çok yakından tanıdım. Sait Faik'le çok yakından konuşuyorduk. Sonra onların gittikleri kahveler vardı. Sonra Asaf Halet Çelebi. İkinci Dünya Savaşı esnasında ortaya çıkan edebiyatı ve edebiyatçıları çok yakından tanıdım. Aktüalitesini gördüm. Sonra Yüksek Öğretmen Okulu'nda, bugün büyük şair olarak tanıdığım, kendilerine saygı duyduğum insanlar o zaman ilk şiirlerini yazıyorlardı. Mesela Behçet Necatigil, Cahit Külebi, daha birçok sanatçılar. Edebiyatçıların arasında yetiştim. Sonra resim. Tanpınar beni resme karşı uyandırdı. Tanpınar evine Güzel Sanatlar Akademisi'nden almış olduğu koleksiyonları getirirdi. Resmi hiç görmemiştim. Tanpınar vasıtasıyla resmi tanıdım. Bedri Rahmi'nin ve arkadaşlarının hemen bütün sergilerine gittim. Bunlar beni daha sonra Avrupa'ya gittiğim zaman uyandırdı. Bir de Avrupa'daki tecrübelerim var. Buradan oraya gittiğim zaman müzeleri gezdim.¹²

Sanat ve edebiyat açısından çok zengin olan bu çevre Kaplan için bir şans olmuş, sanat ve kültürle iç içe bir hayat sürmesine imkân sağlamıştır.

B. Hocaları ve Okudukları

1. Hocaları

Lisede çok değerli edebiyat, tarih, felsefe ve sosyoloji öğretmenlerinden ders gören Mehmet Kaplan üzerinde, Cemal Duru ile Ömer Lütfi Barkan'ın büyük tesiri olur.

Mehmet Kaplan üniversitede ders aldığı hocalarından ve onların hayatına etkilerinden şöyle bahseder: "Fakültede benim daha lisede iken adlarını duyduğum ve yazılarını okuduğum hocalar vardı: Ord. Prof. Fuat Köprülü, Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Mustafa Sekip Tunç, Hilmi Ziya Ülken... Onların yanı sıra büyük dil âlimi Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat, Prof. Dr. Ahmet Caferoğlu, Prof. Dr. Ragıp Hulusi... Nazi Almanya'sından kaçarak Türkiye'ye sığınan

¹² Sema Uğurcan, a.g.e., s. 31.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

büyük Alman hocalar da vardı. Fakültede bunlardan Von Aster, Spitzer, Auerbach gibileri daha sonra Amerika'ya göçerek, orada dünya çapında şöhrete ulaştılar. O zaman bize Arapça ve Farsça dersleri de veriliyordu. Büyük Alman âlimi Ritter Farsça ve Fars edebiyatı okutuyordu. Kaşgarlı lügatini neşreden Kilisli Rıfat da Arapçaya geliyordu. Fehmi Baldaş ile Nurullah Ataç'dan Fransızca dersleri gördük". Mehmet Kaplan, bu çok değerli isimler arasında, özellikle üç hocanın kitap ve metotlarından çok faydalandığını belirtir: "Prof. Fuat Köprülü bana Türk edebiyat tarihinin genişlik, eskilik ve zenginliğini öğretti. O, bize edebiyat tarihi ile beraber tarih metotlarını da öğretti. Prof. Dr. Ali Nihat Tarlan, Divan Edebiyatı'na hâkim olan hayal ve mazmun sistemini gösterdi. Almanya'da çok kuvvetli dil tahsili yapmış olan Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat dikkatimi dilin yapısına çekti".¹³

Diğer hocalarından ayrı tuttuğu Ahmet Hamdi Tanpınar'ın üzerindeki tesirini ise şöyle dile getirir: "Hocalarımdan hepsinden faydalanmakla beraber, ben mezun olduktan sonra Fakülteye gelen ve Yeni Türk Edebiyatı Kürsüsü'nü kuran Ahmet Hamdi Tanpınar, sanatkârlığı, şahsiyeti, zevki ve geniş kültürü ile beni kendisine hayran bıraktı. Onun asistanı oldum ve 1940 yılından 1962 yılına kadar onunla beraber çalıştım. Bu, benim için sonsuz bir zevk ve saadet olmuştur. İtiraf edeyim ki, Ahmet Hamdi Tanpınar'ı diğer bütün hocalarımdan üstün buldum. Tanpınar, ölümünden sonra da eserleriyle bana ve öğrencilerime rehberlik etmiştir. Ben onda dostluk, sanatkârlık ve zengin kültürün büyük bir örneğini gördüm".¹⁴

Hocaları Fuat Köprülü ve Ali Nihat Tarlan, fakat bilhassa Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kendisindeki tenkit temayülünü geliştirdiklerini belirten Kaplan ayrıca yardımcı disiplin olarak aldığı psikoloji ve Türk tarihi dersleri için Prof. Dr. Mümtaz Turhan ve Prof. Dr. Mükrimin Halil Yınanç'ın derslerine de devam eder.

¹³ Zeynep Kerman, İnci Enginün, a.g.e., s. 19.

¹⁴ a.g.e., s. 21.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

2. Kaplan ve Alain ve Diğer Mütefekkirler

Bütün hayatını okumaya, düşünmeye, yazmaya hasreden, huzuru sayfalarında bulduğu kitaplarıyla, yazarlarıyla hayatının sonuna dek güzel bağlar kurmuş olan, her okuduğundan yeni şeyler öğrenme isteği ve şevkiyle işine sarılan Kaplan, "Ben daima benden kuvvetli, benden büyük insanlar olduğuna inandım ve onlardan çok değerli şeyler öğrendim ve öğrenebileceğime kani oldum. Descartes, Alain, Valéry, Goethe benim en yakın ruh arkadaşlarım oldular. Onlarda ümit, cesaret, imkânsızlığa rağmen inanma kuvveti buldum. Normal bir hayat yaşamak için, ya din-dar olmak yahut büyük mütefekkilere, büyük insanlara inanmak lazımdır. Kültür, bu mânâda kültür, ruhî muvazene için şarttır... Aşk gibi, fikir de bizi temizler, yükseltir ve hayatımızı mânâlı kılar."¹⁵ derken okuduklarının, kültürün kendisine olan katkısını özetliyor. Kaplan'a göre insanın sözüne uyacağı birisine, bir mürşide ihtiyacı vardır. Kendisi Yunus'u ve Alain'i mürşid kabul etmiştir.¹⁶

"Felsefî bir temayülüm var. En zevkle okuduğum kitaplar düşünce kitaplarıdır. Kuvvetli bir felsefî kültür sahibi olmak isterdim..."¹⁷ diyen Kaplan'ın hayatında yer alan felsefeci ve düşünürleri yine ondan öğreniyoruz: "Fakat dinsizin de din kitabı gibi içinde karakter ve şekil bağlayacağı "kitap"lar vardır: Büyük eserler! Eflatun, Goethe, Kant, Schopenhaur, Marx, Gide, Alain, Montaigne! Namütenahi bir şekiller, zengin, güzel, büyük, beşeri hayat mabedleri! Kültür bu değil mi?"¹⁸ Bu isimler içerisinde Kaplan'ın karakterinin şekillenmesinde ve hayat çizgisinin belirlenmesinde en etkili isim Alain olmuştur. Düşünceye, iradeye, hürriyete ve gerçeğe önem veren Alain, Kaplan'ı liseden üniversiteye kadar ruhuna hâkim olan sosyal ve psikolojik ezilmişlikten, bedbinlikten ve ümitsizlikten kurtarmıştır. Okuma, çalışma, yabancı dil öğrenme metotlarını, iradeye ve harekete inanmayı Alain'den öğrenen Kaplan, Alain'in kendisine yalnız gelmediğini beraberinde başka fikir ve edebiyat adamlarını da getirdiğini belirtir.

¹⁵ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 202.

¹⁶ a.g.e., s. 245.

¹⁷ a.g.e., 235.

¹⁸ a.g.e., 161.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Alain'i, Valery'i, Descartes'i tekrar tekrar okuduğunu belirten Kaplan, "Gide'i, sadece dünyayı mucizeli olarak göstermesi bakımından sevdim."¹⁹, "Kapılarınızı bütün tesirlere açınız diyen Gide'e hak veriyorum.", "Bütün kâinata sıkı surette gözlerini yuman ve bir müddet onu inkâr eden Descartes'a samimi olarak hayranım."²⁰ gibi cümlelerde de diğer düşünürlerin hayatındaki yerine işaret eder.

3. Okudukları

Valery'nin, "Arslanın vücudu yediği hayvanlardan mürekkeptir". sözünü arkadaşı Ali'ye hatırlatan ve her gün yabancı eserlerle beslenmeyen bir üniversite hocasının ilerleyeceğine inanmayan Kaplan, fikir dünyasını oluşturan yazar ve eserler hakkında şunları söylüyor: "Lisedeyken, söylemişim. Maksim Gorki ve Goethe. Onlara karşı daima bir sevgi duydum. Tolstoy. Üniversiteye gelince Fransızca öğrenmem icap etti. Fuat Köprülü bizzat kendisi yabancı dilden imtihan yapıyordu. Birçok arkadaşımızı sınavta bıraktılar. O esnada ben tesadüfen, hâlâ saygı duyduğum Fransız filozofu Alain'i keşfettim.... Hâlâ da çeşitli filozofları okurum, sonra döner, döne döne Alain'i okurum. Hayatımı değiştirmiştir, diyebilirim. Ama üniversitede tabii Fuat Köprülü'nün, hocamız olarak bütün eserlerini okudum. Zaten mecburduk. Bana edebiyata sosyal zaviyeden bakma metodunu öğretti. Edebî eserlerle sosyal çevre arasındaki münasebete dikkatimi çekti. Fuat Köprülü'nün metodu buydu. Sonra Ali Nihat Tarlan, metin nasıl şerh edilir, onu öğretti. Fakat daha ziyade Tanpınar'ın yanında kaldım yirmi sene kadar. Hayatımın en mesut tesadüflerinden birisi. Diyebilirim ki hemen her gün Tanpınar'la konuştuk. Tanpınar hem bir fikir adamı, hem şair, romancı, sanatkâr olarak düşüncelerimi ve ufkumu açtı. Tabii ondan sonra Tanpınar ile beraber okuduğumuz birçok batılı filozof, tenkitçi oldu. Hayatım boyunca batıdaki edebî eserlere, sosyal meselelere, insana bakış tarzını ortaya koyan kitaplara daima ilgi duydum. Kütüphanemde bizim kültü-

¹⁹ a.g.e., 154.

²⁰ a.g.e., 200.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

rümüze ait tâ Mevlana'dan başlayarak bugüne kadar gelen yazarlarla batılı yazarların eserleri beraberdir. Bu ikisini havanında seyerek karşılaştırdım. Beslendim. Yani münekkit olarak, yazar olarak ikisinin de tesiri vardır. İkisi de benim için daima hemen her gün içinde yaşadığım kaynaklar olmuştur.”²¹

Mehmet Kaplan yüzlerce kitap okumuş, okudukları onun gerek şahsiyetini gerekse bilimsel hayatını yönlendirmiştir. Kültür dünyasını oluşturan, onu bir fikir adamı haline getiren kitapların tümünü belirlemek elbette mümkün değildir. Aşağıda onun mektuplarında, hatıralarında adı geçen eserler sayılarak zengin okuma yelpazesi hakkında bir fikir verilmek istenmiştir. Kitapsız pek doluşmayan, masasının üzerinde en az üç kitap bulunan Kaplan, noksanlarını telâfi için kitaptan kitaba, müelliften müellife geçer; kendisini kurtaracak bir kitap arar.²²

Öğrencilik yıllarında *Eşrefoğlu Rumi Hayatı ve Eserleri* adlı bir çalışma ve *Emir Sultan* adlı lisans tezi hazırlayan Kaplan, Tanzimatla ilgili çalışmalar yaparken tesadüfen karşılaştığı *Ölümlerin Hatırası* ve Maurice Barres'in *Kan, Zevk ve Ölüm Hakkında* adlı eserlerini karıştırır. Nâmık Kemâl'i incelerken Lanson'un *Fransız Edebiyat Tarihi*'ndeki fikirlerden yararlanır. *Cevdet Paşa Tarihi*'ni, Halide Edib'in *İngiliz Edebiyat Tarihi Hakkında* adlı eserini okur. Tevfik Fikret hakkındaki çalışmasını hazırlarken elbette Fikret'in eserlerini ve bir yandan da stilitik kitabı ve Fransızca tetkikler okur, modern Fransız şiiriyle ve şiir tekniği ile epeyce uğraşır. Alain'nin *Le Rouge et Noir*'ı, *Les Idées* ve *Entretiens Chez le Sculpter*i, Tolstoy'un *Müthiş İvan*'ı, Rainer Maria Rilke'nin *Genç Bir Şâire Mektupları*, Goethe'nin *Hatıratı*'ı, *Genç Werther*'i, Goethe'nin *Hermann ve Dorothea'sı* Dostoyevski'nin *Karamozof Kardeşleri*, *Stepçmçikovo Malikânesi*, Sabahattin Eyüboğlu'nun *Fransız Medeniyeti* tercümesi, *Faust*, *Anna Karenina*, *Peer Gynt*, *Kırmızı ve Siyah*, Andre Gide'nin *Dar Kapı'sı*, Nâmık Kemâl'in eserleri, H. Delacroix'nun *Sanat Psikozu*, Tolstoy'un gayevî hikayeleri, BruneTriere'in *Fransız Edebiyatında 19'uncu Asırda Lirizmin Tekâmülü* adlı eseri, Gabriel Marcel'in *Journal Metapliysique*'i, Aldous Huxley'in *Themes et Variations*'u ve Fransızca'ya tercüme edilmiş *L'oliver* ve diğer denemeleri, Charles

²¹ Sema Uğurcan, a.g.e., s. 29.

²² Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 220.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Morgan'ın *Fontaine'i*, *İlahlar Susamışlardı'sı*, *Le Rouge et Noir'i*, Julian Green'in *Journali*, Albert Thibaudet'nin eserleri, Andre Siegfred'den *Milletlerin Ruhı*, Almanca *Stille Unot*, Almanca *Şiir İlmi* adlı eser, Descartes'in *Usul Hakkında Nutuk'u*, Hilmi Ziya'nın "Milliyetçilik ve Şark" makalesi, Sait Fâik'in hikâyeleri, Montaigne'nin *Denemeler'i* Türkan Turgut'un *Krizantem ve Kılıç* tercümesi, Mehmet Akif'ten *Safahat...* okuduğu kitaplardan bazılarıdır. Tolstoy, Balzac, Stendhal, Anatole France'ın eserlerini okuduğunu "Ben o kadar medhedilen Flaubertden hiç hoşlanmadım. Basit üsluplu Stendhal çok hoşuma gidiyor."²³, "Ben de Dostoyevski'nin insanlara acıdığını zannediyorum. Mesela *Karamazovlarda* böyle. Fakat *Stepçmçikovo Malikânesi* daha başka. Buradaki tipler bana Van Gogh'un köylü portrelerini hatırlattı. Çirkin yüzlü, fakat sanatla yine güzel. Edebiyatın, insanı pek hayattan soğutmaması lâzım. Tolstoy'da da tatlı bir hayat zevki vardır. Fransız romanlarında bu nadir. Fakat Fransız romancıları ayrı ayrı. Balzac, olduğu gibi, Stendhal okuyucuya beğendirerek. Anatole France istihza ile fakat nefretsiz hayatı aksettiriyor. Tolstoy'u devamlı okuyacağım. Dostoyevski bende roman yazmak arzusu uyandırdı..."²⁴ gibi ifadelerinden öğreniyoruz.

Edebiyatın hem sanat hem de bilim yönüyle içinde olan Kaplan'ın bilimsel çalışmalarında yararlandığı eserler de onun yetişmesinde etkili olan kaynaklardır. Sözelimi, *Tevfik Fikret* (Devirşahsiyet-eser) adlı çalışmasında, Ernst Kretschmer'in, *Beden Yapısı ve Karakter* (çeviren: Mümtaz Turhan, Ankara 1943), Dr. W. Bowen. *La Science du caractère*, (Neuchatel. Swisse, 1931) adlı eserlerini temel almıştır. "Ziya Gökalp ve Saadet Perisi" adlı incelemesinde, Carl Gustave Jung'un, *The archetypes and the collective unconscious* (New York 1959), *Problèmes de l'âme modern* (1960), *Types psychologiques* (Paris 1953), *Metamorphoses de l'ame et ses symboles* (Genève 1953); Henry A. Murray,'ın *Exploration de la personnalité* (Fransızca tercüme André Ombredane ve Nicole Chevalier, Paris 1953); Maud Bodken'in, *Archetypal patterns in poetry* (London 1951.) adlı eserlerinden yararlanmıştı. "Gökalp ve "Yeniden Doğma"

²³ a.g.e., s. 194.

²⁴ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 36.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

Temi" adlı makalesi Carl Gustave Jung'un, *The archetypes and the collective unconscious* (NewYork 1959), *Symbols of transformation*, (New York 1965).²⁵ adlı eserlerindeki teorilere dayandırılmıştır. Kaplan, Türk edebiyatıyla ilgili incelemelerde orijinal olmak için yerli malzemenin Avrupaî metotla ele alınmasını tavsiye eder. Yukarıda verilen örnekler ve diğer çalışmalarının kaynakçalarına bakıldığında onun bu metodu kullandığını, yabancı kaynaklardan ve teorilerden yararlandığını görmek mümkündür.

Mehmet Kaplan, Türk edebiyatında metin tahlili konusunda bir ekol olmayı başarmış, metni bir vesika değil, bir sanat eseri olarak kabul etme ve psikolojiyi, stilistiği, estetiği edebiyata metotlu bir şekilde tatbik etme yolunu benimsemiştir. "Edebiyat tetkiki cidden beni cezbediyor. Fransızca ve Almanca'dan okuduğum bazı kitaplar önümde bitmez tükenmez bir saha açtı. Estetik, sosyoloji, psikoloji, stilistik yardımıyla yapılacak edebî tetkiklerin Türk edebiyatı tarihini bambaşka yapacağını sanıyorum. Edebî tetkik. Avrupa'da müstakil, ince bir ilim hâline gelmiş. Edebiyat tarihi, artık tarih yahut içtimaiyatın bir kolu değil. Mevzuu müstakil, usulü ayrı bir ilim."²⁶ diyerek tanıttığı bu metodu Sorbonne etütlerinden aldığını ve bu meseleye yanaşmak için hiç olmazsa on eser okuduğunu belirtiyor.²⁷

Kaplan, Welles'in *Edebiyat Biliminin Temelleri* adıyla Türkçe'ye çevrilen kitabına ilk dikkat eden ve çevresini bu eser üzerine uyaran kişi olmuştur.²⁸ Aynı konu çevresinde Forster'ın eserini de okuduğunu mektuplarından öğreniyoruz.²⁹

Yine 1943 yılında Rumen bir öğrenciye alaturka musiki hakkında Kantemir'in yazmasını tercüme eden Kaplan, bu sayede bütün alaturkanın nazariyatını ezberler.³⁰

Yeni Edebiyat, Gün, Çınaraltı gibi gününün yeni dergilerini de takip eden, bunlara yazılar yazan Kaplan'ın okuduğu ve bilimsel araştırmalarında kullandığı eserleri yukarıda sayılanlarla sı-

²⁵ Sema Uğurcan, a.g.e., s. 54-74.

²⁶ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 137.

²⁷ a.g.e., s. 169.

²⁸ Orhan Okay, a.g.e., s. 143.

²⁹ a.g.e., s. 156.

³⁰ Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 140.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

nırlandıramayız. Çünkü kitaba en büyük dost diye sarılan, bir kitabı birkaç kez okuyan Kaplan'ın bütün hayatı yerli ve yabancı yazarların kitaplarını okumak ve onlar üzerinde düşünmekle geçmiştir.

4. Halk Edebiyatı/Kültürü

Sivrihisar'da doğup büyümek, halk kültürüyle iç içe bir çocukluk geçirmek Kaplan'ın şahsiyetinin ve düşünce dünyasının şekillenmesinde çok önemli rol oynar. O, bu etkiyi "İçimde halktan gelen, evden gelen bir kültür var. Halk türküleri, bağa giderken ablalarımızın anlatmış olduğu halk hikâyeleri, oyunlar... Yani halk kültürüne özellikle Yunus Emre'ye karşı o yıllardan kalma çok canlı intibalar var. Bunlar hâlâ benim içimde yaşıyor. Orayı bir kök olarak görüyorum."³¹cümleleriyle belirtir. Mürşit olarak kabul ettiği Yunus Emre, günlük hayatının her anında ona içinde bulunduğu duruma uygun sözleriyle adeta eşlik eder. Yine destanlara olan ilgisi ve bu konuda yaptığı bilimsel çalışmalar ve halk edebiyatı konusundaki akademik çalışmalara verdiği destek, halk kültürüyle olan bağının ömür boyu sürdüğünün bir göstergesidir. 1958 yılında Atatürk Üniversitesinin kurucu hocaları arasında yer alan Kaplan, burada kaldığı süre içerisinde halk hikâyecisi Behçet Efendi ile tanışmış ve ondan pek çok halk hikâyesi ile birlikte Köroğlu destanını da dinlemiş ve bu destanı derleyerek edebiyat âlemine sunmuştur.

Halk kültürüne ait unsurlar onun dünyasında adeta bir iç ses ya da bir fon müziği gibi hep var olmuştur. Bu sürekliliği, onun "Cidden, halk edebiyatı, orijinal bir Dante'dir. Hayret etmesini bilince, orada neler bulunmaz. Ben Karacaoğlan'dan, darb-ı mesellerden, türkülerden harikulade şeyler hatırlıyorum. Sadece "Ekin ekim gül bitti" mısraını yirmi-otuz kere düşündüğüm ve söylediğim olmuştur. Karacaoğlan'ın "Giden gelmez, giden gelmez" mısraını tekrarladıkça kulağımda büyüyor, trajik bir söz halini alıyor.

³¹ Sema Uğurcan, a.g.e., s. 23.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

*Bir buğday benizli, zülfü dolaşık.
"Gitme" diye yolda eyler var beni*

mısralarını bir zaman önüme gelene öğretmeğe kalkmıştım. Halk edebiyatı güzel ele alınmadığı için nefret uyandırıyor. Hangi güzel şey kötü ellerde bozulmamıştır."³² gibi cümlelerinde buluyoruz.

5. Divan Edebiyatı

Yeni olmak isteyenlerin eskiye muhtaç olduğuna inanan Kaplan'ın yetişme kaynaklarından biri de divan edebiyatıdır. Şahsiyetlerin belirmemesi ve şairlerin bazı tutumları bakımından divan edebiyatını eleştirir ama onun güzel yönlerini de belirtir. Fuzuli, Nef'i, Nabi, Naili, Şeyh Galib, Nedim gibi divan şairlerinin bazen bir gazeli, kasidesi, bazen bir beyti Kaplan'ın dünyasında ve de yazılarında kendilerine yer bulurlar. "Ben divan edebiyatının zevkine ve manasına son yıllarda ulaştım. Aylardan beri Şeyh Galip'in divanını okuyorum. Harikulade beyitleri var. Onları bir deftere kaydederek açıklıyorum. Kısa kısa. Aslında çok geniş yorumlara elverişli. Arkasında derin bir kültür ve medeniyet var...Divan şiirinde harikulade derin manalı, güzel, çok güzel beyitler var. Onlar üzerinde düşünmeye bayılıyorum. Ben yüzlerce güzel beyit topladım, niyetim onları yorumlayarak "Divan Şiirinde Mısralar ve Beyitler" adı altında bir kitap hâline getirmek..."³³ cümlelerinde onun divan edebiyatına olan ilgisini görmek mümkündür.

Sonuç

Diğer canlılara kıyasla insanın doğup büyümesi, öğrenip yetişmesi uzun zaman alan, yavaş ve zahmetli bir süreçtir. Hele de bir sanatçının, düşünürün, bilim adamının yetişmesi çok daha zor, karmaşık, sancılı, zahmetli bir süreci gerektirir. Türk edebiyatına ve kültürüne ömrünü adayan Mehmet Kaplan da böylesine zorlu ve mücadele dolu süreçle birlikte kültür adamı "Mehmet Kaplan"a dönüşmüştür. Yukarıda onu bu yolda besleyen, destekleyen; şahsiyetini, fikirlerini, inançlarını, hayata bakışını, ilgi ve meraklarını,

³² Mehmet Kaplan, a.g.e., s. 123.

³³ M. Orhan Okay, a.g.e., s. 164.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

hassasiyetlerini ve zevkini oluşturan ana kaynaklar mevcut eserlerde yakalanan ipuçlarıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle doğduğu ve büyüdüğü Sivrihisar'ın onun karakterinin ana çizgilerini oluşturan, meslekî ve fikrî eğilimlerini oluşturan en büyük kaynak olduğunu söylemek gerekir. Bu eğilimler Eskişehir'de daha belirginleşmiş, özellikle Halkevi kütüphanesindeki okumalarla daha da netleşmiştir. Okumanın tadına varan ve bu dönemde yerli yabancı pek çok yazarı okuyan Kaplan'ın lisede ve üniversitede ders aldığı hocalar onun hayatında çok önemli rol oynamışlardır. İstanbul, üniversite yılları ise hayat yolunun kesin çizgilerle belirlendiği dönemdir. Almanya, Fransa ve İngiltere seyahatleri ona fikri gelişimde üç kaynak sunar: Almanca, Fransızca ve İngilizce. Üç yabancı dile hâkim olmanın verdiği imkânla hayatı boyunca felsefeden psikolojiye, sosyolojiye, edebiyattan tarihe uzanan çok geniş bir okuma sahasına sahip olmuştur. O, okuma ve düşünme aşkıyla hep inzivayı aramış ve bu inzivasında ona Yunus Emre, Alain, Valery, Descartes, Goethe, Stendhal... gibi isimler ruh arkadaşlığı etmiştir. Onu besleyen diğer iki kaynaktan biri içinde doğup büyüdüğü ve hayatı boyunca bağını sürdürdüğü halk kültürü, öteki de bir kültür şiiri olduğunu ve içinde bir medeniyeti barındırdığını savunduğu divan şiiridir. Kaplan ayrıca zamanının üst düzey entelektüel ve sanat çevrelerinde bulunmuş ve burarlarda duygu ve düşünce dünyasını zenginleştirme fırsatı yakalamıştır. Mehmet Kaplan, içinde doğup büyüdüğü kültürün ve ülkesinin yüzünü döndüğü batı kültürünün kaynaklarından beslenmiş, bu kaynaklardan aldıklarını bünyesinde karıştırarak, kendisi yeni yetişen nesiller için bir kaynak haline gelmiştir.

KAYNAKÇA

KAPLAN, Mehmet, **Nesillerin Ruhü**, 5. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1991, s.282.

KAPLAN, Mehmet, **Âliye Mektuplar**, 1.Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1992.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*

KERMAN, Zeynep, "Hayatı", **Mehmet Kaplan'a Armağan**, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1984.

KERMAN, Zeynep, ENGINÜN İnci, **Mehmet Kaplan Hayatı ve Eserleri**, 1. Baskı, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2000.

UĞURCAN, Sema, **20 Yılın Ardından Mehmet Kaplan**, Dergâh Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2007.

OKAY, M. Orhan, **Mehmet Kaplan'dan Hatıralar Mektuplar**, 2. Baskı, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul, 2006.

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature
and History of Turkish or Turkic
Volume 4 / 1-I Winter 2009*